

OSMANLI BAHRIYESİNİN MODERNLEŞMESİNDE
YABANCI UZMANLARIN ROLÜ
(1785-1819)

İdris Bostan

Osmanlı donanmasının 1770'de Çeşme'de uğradığı yenilgi, Bahriye Tarihi'nde İnebahtı'dan (1571) sonra görülen ikinci önemli felâket oldu. Rusların Baltık'tan hareket eden donanmasının, İngiliz ve Danimarkalı denizcilerin kumandası altında Akdeniz'e gelmesi ve Çeşme'de karşılaştığı Osmanlı donanmasını yakmak suretiyle yok etmesi, Osmanlı Devlet adamları üzerinde Bahriye'nin modernleşmesi gerektiği konusunda uyarıcı rol oynadı.

Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı sırasında özellikle gemi inşasında önemli gelişmeler oldu ve Çeşme'de yok olan donanmanın yeniden inşası için önce Fransız gemi mimarlarından faydalanma yoluna gidildi. Bu dönemden itibaren Fransız, İsveç ve İngiliz mimar ve mühendislerinin Osmanlı Bahriyesi hizmetinde ve bilhassa gemi inşasında mühim rol oynadıkları görülmektedir.

Bu dönemde bir taraftan gemi inşası ile ilgili çalışmalar sürerken diğer yandan sadrâzam Halil Hamid Paşa'nın gayretleriyle 1773'de Mekteb-i Riyâziye adlı bir matematik okulu. 1776'da Hendese Odası adıyla mühendislik okulu ve 1784'de Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn açıldı¹.

Bu araştırmada daha çok gemi inşası ve tersane hizmetindeki yabancı uzmanlar hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. XVIII.

1 Stanford Shaw, «Selim III and the Ottoman Navy», I, *Turcica*, Paris 1969, s. 216. Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn hakkında ayrıca bk. Çağatay Uluçay-Enver Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul 1958, s. 20-24.

yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı hizmetine giren yabancıları Fransız ve İsveçli uzmanlar olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

Fransız Uzmanlar Heyeti

Osmanlı Bahriyesinin içinde bulunduğu kötü vaziyeti ilk tesbit edenler Fransızlar olmuştur. 1770-1784 yılları arasında incelemelerde bulunmak üzere İstanbul'a gelen M. Bonneval, hazırladığı raporunda Osmanlı Bahriyesine önemli yer ayırmıştır. Gerek yönetim durumu ve gerekse gemi inşa teknolojisi bakımından oldukça geri bulunduğu Osmanlı Bahriyesi hakkında neler yapılabileceği konusunda bazı bilgiler vermiştir. Gemi kaptanlarının tecrübesiz ve ehliyetsiz olduğunu, donanma mevcudunun disiplinsiz ve yetersizliğini dile getiren Bonneval, inşa edilen gemilerin de bakımları iyi yapılmadığı için kısa zamanda işe yaramaz hale geldiğini anlatmaktadır. O'nun bu raporunu hazırladığı 1784 senesinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında teknoloji transferi konusunda işbirliği teşebbüsleri yapıldı².

Bu sebeple Bahriye hizmetinde çalışmak için Osmanlı ülkesine ilk defa gelen uzmanlar eski dostluklarının verdiği imtiyazla Fransızlar oldular. Osmanlı Kapudân-ı Deryâsı Vezir Küçük Hüseyin Paşa Fransa'dan uzman getirilmesi için ciddi teşebbüslerde bulunan ilk devlet adamıdır. Bu dönemde, tersanedeki modernleşme çalışmalarının yeni tekniklerle gemi inşa edilmesi şeklinde başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu maksatla 1784 senesinde tersanede hizmet etmek üzere Fransa'dan getirtilen bir mimar ve dört kişilik yardımcıları derhal yeni tarzda kalyon inşasına başladılar³. Bu uzmanların sayısı birkaç sene içinde 12'ye ulaştı⁴. Böylece Fran-

2 Bonneval bu raporunda Osmanlı donanmasındaki gemi mevcudunu gösteren bir liste de vermiştir (E. Ziya Karal, «Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar», 14-15, *Bellekten*, s. 176, 178-181).

3 İki kalyon kalfası, bir marangoz bir burgucu ve bir direkçiye aylık 60'er guruş verilmesi 17 Rebi'ülâhır 1199/27 Şubat 1785 tarihli buyuruldu ile kararlaştırılmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet-Bahriye, nr. 10778).

4 1202 (1788) senesinde tersanede görevli 12 kişiye ödenen aylık ücret 745 guruş idi (BOA, Cevdet-Hariciye, nr. 5182; Cevdet-Bahriye nr. 9159, 1759).

sız heyetin yeni tarzda kalyon inşa etme teşebbüsleri ile Osmanlı gemi inşa teknolojisinde yeni bir dönem açıldı. Ayrıca Fransız uzmanlar kullandıkları malzemeyi de kendi standartlarına göre hazırlamak istediler. Nitekim, 1785 senesinde inşasına başlandığını tesbit ettiğimiz 51 zira uzunluğundaki iki kalyonun mimarı olan Fransız, verdiği demir aksâma ait malzeme nümunelerinin tersanede imal edilmesinin güç ve pahalı olması sebebiyle Fransa'dan ithalini sağladı⁵. Bu tarihten yaklaşık sekiz yıl sonra Fransa'dan dört kişilik yeni bir uzman heyeti daha 1793'de İstanbul'a geldi. Bunlar arasında ünlü Fransız gemi inşa mimarı Brun da bulunuyordu. Kendilerine maaş bağlanarak giyecek eşyalar verildi⁶ ve İstanbul'da bulunan diğer Fransız heyetinden bazıları Brun'un emrine verilerek 7 kişilik bir kadro oluşturmaları sağlandı⁷. Böylece, mühendis Brun ve beraberindekiler gerek İstanbul ve gerekse diğer Osmanlı tersanelerinde Fransız teknolojisine uygun gemi inşasına başladılar. Diğer taraftan da Fransa'dan yeni uzmanlar getirilmeye devam edildi. 1796'da mühendis Brun'un kardeşi Polid Brun, Küçük Hüseyin Paşa'nın isteğiyle donanma işlerinde yardımcı olmak üzere İstanbul'a geldi⁸ ve derhal Brun'un inşa ettiği tarzda bir korvet inşa etmesi istendi⁹. Bu tarihten sonra tersane hizmetine giren Fransızların sayısında giderek bir artış oldu.

5 BOA, Cevdet-Bahriye, nr. 11052, 2820, 4210.

6 «Evâsıt-ı Şevval 1207/22-31 Mayıs 1793'de Mühendis Brun'a aylık 500, matiyetindeki marangoz, burgucu ve kalafatçıya 100'er guruş olmak üzere toplam 800 guruş ödenmeye ve Brun'a ev kirası olarak 58 gruş verilmeye başlanmıştı (Cevdet-Bahriye, nr. 11864). Ayrıca 29 Şevval 1207/9 Haziran 1793 tarihli buyuruldu ile mimar Brun ve beraberindeki üç uzmana verilen elbiseler için 380 guruş ödenmesi uygun görüldü (BOA, Ali Emiri AE), Selim III, nr. 4761).

7 Muharrem 1208/Ağustos 1793'de maaş ödendiğini tesbit ettiğimiz bu uzmanlardan mühendis Brun'a 500 guruş, dört kişilik marangoz, kalafatçı ve burguculara 100'er, marangoz küçük Benuva ile bir tercümana 50'er guruş olmak üzere toplam 1000 guruş verilmişti (Cevdet-Bahriye, nr. 5885).

8 BaşdeFTERdarın takriri üzerine ona da 500 guruş maaş ödenmesi konusunda 12 Safer 1211/17 Ağustos 1796 tarihli buyuruldu : Cevdet-Bahriye, nr. 1164.

9 28 Safer 1211/2 Eylül 1796 tarihli buyuruldu : Cevdet-Bahriye, nr. 10691. Kapudân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa muhtemelen bu ikinci Brun'u denemek istiyordu. Gemi inşasına lüzumlu kerestenin temini için başta İznik mid olmak üzere çeşitli yerlere hükümler gönderildi.

Eylül 1796'da 12 kişi¹⁰ olan ve Eylül 1797'de 23 kişiye¹¹ yükselen Fransız uzmanların mevcudu Mayıs 1798'de¹² de değişmedi.

Mühendis Brun'un Osmanlı Bahriyesi'nin gelişmesini başlatmada oynadığı rol oldukça önemlidir. İstanbul'da olduğu sürece tersanede inşa ettiği gemiler ile diğer Osmanlı tersanelerinde inşa edilen kalyon ve firkateynler hep onun verdiği ölçü ve planlara göre yapılmıştır¹³. Bu sebeple 1793-1799 seneleri arasında inşa edilen 9 kalyon, 8 firkateyn ve 6 aded korvetlerde mühendis Brun'un mührü bulunuyordu¹⁴.

Tersane'de hizmet veren mühendis Brun ve beraberindekiler o derece sıkı çalışıyorlardı ki, diğer tersanelerde çalışan Fransızların kendileri kadar fedakarlık göstermediklerinden şikâyetçi oldular. Kendileri sabahtan akşama kadar yaz-kış demeden çalıştıkları halde diğerlerinin günde birkaç saat görevlerinin başına geldiklerini ve buna karşılık daha fazla maaş aldıklarını ileri sürerek maaşlarına zam yapılmasını istediler¹⁵.

Osmanlı Devleti hizmetindeki Fransız heyetinin 1798 yılı ortalarında çok zor bir duruma düştükleri görülmektedir. Fransa'nın Temmuz 1798'de Mısır'ı işgale teşebbüs etmesi Osmanlı Devleti üzerinde son derece menfi tesirde bulundu ve devlet hizme-

10 Bu kadroda Brun'dan başka başmarangoz Benuva, marangoz, burgucu, kalafatçı, başmarangozun oğlu, iki tercüman bulunuyordu ve son olarak bunlara kalafatçı, başreis ve yekenci katılmıştı. Ancak başmarangozun oğlunun müsiüman olması ve tersanede çalışmaması sebebiyle 50 gurus hesaptan düşüldü. Bunlara ödenen aylık 2035 gurus maaşla ilgili olarak 25 Rebi'ülevvel 1211/28 Eylül 1796 tarihli buyuruldu : Cevdet-Bahriye, nr. 2372. Şubat 1797'de mevcut 13 kişi ve ücret 2638 gurus idi (Cevdet-Bahriye, nr. 1074).

11 Bunlara Rebi'ülâhır 1212/Eylül 1797 maaşı olarak 3908 gurus ödendi (Cevdet-Bahriye, nr. 8012).

12 15 Zilhicce 1212/31 Mayıs 1798 tarihli buyuruldu ile ücretlerinin ödenmesi emredildi (Cevdet-Bahriye, nr. 0563).

13 Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın Rebi'ülevvel 1212/Eylül 1797 tarihli takriri: Cevdet-Bahriye, nr. 2294.

14 Gemilerin nerede ve hangi sene inşa olunduğu konusunda bk. Enver Ziya Karal, «Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar», I/3, *Türk Tarih Vesikaları*, s. 206-209.

15 3 Rebi'ülâhır 1212/25 Eylül 1797'de isteklerine uygun olarak maaşlarına zam yapıldı (Cevdet-Bahriye, nr. 2294).

tindeki Fransızların kovulması kararının alınmasına sebep oldu. Ancak Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa hemen Sadrâzamlı görüşerek donanmanın iyi bir duruma ulaşmasında Brun ve arkadaşlarının önemli tesirleri olduğunu ve bu sebeple hiç olmazsa Brun ve bir mimarın alıkonulmasını diğerlerinin geri gönderilmesini teklif etti. Kapudan-ı deryânın bu isteği kabul edildi ve uygulandı. Bununla beraber III. Selim bir hatt-ı hümayûnunda «musa'ade oluna, müstahdem olunsun, lâkin dikkat ve ihtimâm etsünler» diyerek Brun'un kontrol altında tutulmasını istemiştir¹⁶. Bu durumun Fransız uzman heyetini de olumsuz etkilemiş olması mümkündür. Heyetin büyük bir kısmının ülkesine geri dönmesine rağmen gerek İstanbul tersanesinde ve gerek diğer tersanelerde kalanların çalışmalarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Nitekim 1213 (1798)'de tersanede inşa edilen iki korvet Brun tarafından inşa edildiği gibi, 1214 (1799)'de Ereğli tersanesinde inşa edilen firkateyn yine onun verdiği ölçülere göre yapılmıştır¹⁷. Brun ve Benuva'nın İstanbul'da kalması için Küçük Hüseyin Paşa'nın ısrar etmesinin bir sebebi de her iki mimarın Fransa hükümeti tarafından ülkelerinden çıkartılmış mağdur kimesler olmaları idi¹⁸.

Brun bütün bu hizmetleri gerçekleştirdikten sonra muhtemelen 1799'un son aylarında gizlice Rusya'ya gitti ve onun yerine daha önce yanında baş marangoz olarak çalışan Benuva mühendis tayin edildi. Brun'un Rusya'ya gitmesinde Rusya'nın Akdeniz donanması kumandanı Amiral Ochakov etkili oldu. Ochakov, Osmanlı gemilerinin kendi gemilerinden daha üstün olduğunu görünce bunun sebebini öğrenmeye çalıştı. Mimar Brun'un Osmanlı gemi teknolojisindeki başarısını öğrenince onu Rusya'ya götürmeye karar verdi. O sıralarda Brun, Osmanlı yönetiminden Fransa ile

16 BOA, Hatt-ı Hümayun (HH), nr. 15824. Bu vesikanın arkasına sonradan yazılan 1211 tarihinin doğru olması mümkün değildir. Çünkü başka vesikalarda Brun'un Zilhicce 1212/Mayıs 1798'e kadar maaşını düzenli aldığı görülmektedir (Cevdet-Bahriye, nr. 10563). Bu sebeple vesikanın tarihinin 1213 yılının ilk aylarına ait olması daha doğrudur.

17 Karal, *Osmanlı Bahriyesi*, s. 207-208.

18 Kapudan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın 14 Rebi'ülevvel 1214 (14 Ağustos 1799) tarihli şukkası: HH. 6512-B.

olan ihtilaflar sebebiyle huzursuz idi ve kızlarını Rusya sefaretine bırakarak gizlice İstanbul'dan ayrıldı¹⁹.

Osmanlı Devlet adamları mühendis Brun'dan çok memnun kalmış olmalıdır ki, onun ayrılışından sonra yardımcısı ve vekili olan Benuva'yı ellerinden kaçırmamak hususunda daha dikkatli davranmaya çalıştılar ve maaşının düzenli ödenmesine gayret ettiler²⁰ Benuva'nın gemi inşa etmek maksadıyla tersanede mühendis olarak görevlendirilmesinden sonra 1214-1234 (1800-1819) yılları arasında devam eden faaliyetleri sırasında kendisi ile birlikte kalan büyük bir kadro olmamıştı. Devamlı beraberinde olanlar arasında oğlu Benuva, kalafatçı Kıryas, yelkenci Petri, tercüman Aleksandır, mimar Andriya (daha sonra Andon) bulunuyordu²¹.

Şüphesiz bu uzmanlardan ayrı olarak Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan pek çok Fransız daha bulunuyordu. Nitekim kalyon toplarının dökümünde çalışan Fransız Kisi, Osmanlı toplarının dayanıksız olması sebebiyle kendisinin döktüğü topla kısa zamanda ün kazanmıştı²². Yine Hasköy tophânesinde²³, mühendishânedede²⁴ Özi istihkâmlarında²⁵ Karadeniz boğazındaki kalelerde ve Kılıde²⁶ çalışan mühendisler de diğer Fransız uzmanlar heyetini teşkil ediyordu.

19 Kapudan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın 16 Cemâziyelevvel 1214 (16 Ekim 1799) tarihli kamesi: HH. nr. 4503.

20 Benuva'nın maaşının vaktinde ödenmesi için gereken dikkatin gösterilmesi isteniyordu (Cevdet-Bahriye, nr. 12281).

21 Benuva'nın maaşı 900, oğlunun 150, kalafatçının 150, yelkencinin 140, tercümanın 100 ve mimarın 150 gurusu idi. Maaş ödenmesi ile ilgili mühendis Benuva'nın istidaları ile ödeme buyurulduları konusunda pek çok belge bulunmaktadır (Cevdet-Bahriye, nr. 1116, 2394, 1087, 9739, 6674, 7370, 9173, 1925, 1055, 2430, 3682, 1305, 4267, 1052, 9899, 8120, 4787, 7498, 3841, 4411; AE-Selim III, nr. 1390, 5704).

22 Kisi'ye 125 gurusu aylık veriliyordu (AE-Selim III, nr. 89; Cevdet-Bahriye, nr. 2808, 8714).

23 Cevdet-Bahriye, nr. 7214.

24 Cevdet-Hariciye, nr. 7398.

25 1787'de Özi'de faaliyette bulunan Lafitte-Clavé hakkında bk. Frédéric Hitzel, «Dénse de la Place Turque d'Oczakow par un officier du Génie Français (1787)», 2 inci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 1-3 Haziran 1988, Samsun 1990, s. 639-655.

26 Kale inşası ve istihkam uzmanı olan Kauffer'e verilen önem büyüktü (HH, nr. 10374, 10369-A, 12198; Cevdet-Hariciye, nr. 1315).

İsveçli Uzmanlar Heyeti

İstanbul tersanesinde bir havuz inşa edilmesi fikri daha fazla yabancı uzmanın ülkeye girmesine vesile oldu. Bir havuz'un inşa edilmesinin önemi Osmanlı Devlet adamları tarafından destekleniyordu. Nitekim Küçük Hüseyin Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı sırasında yapılan görüşmelerde Osmanlı gemilerinin 15 yıldan fazla dayanmadığı, oysa Avrupa havuzlarında bakımı yapılan gemilerin 40-45 yıl dayandığı savunuluyordu. Önce Fransız uzmanların ortaya attığı kuru havuz inşası projesi maliyetinin yüksek olması sebebiyle gerçekleşmedi. Fakat III. Selim'in konuya verdiği önem sebebiyle havuz inşası yeniden gündeme geldi. Bu maksatla İsveç'ten havuz inşasında uzman mühendisler getirilmeye çalışıldı²⁷. İstanbul'daki İsveç konsolosluğunda tercüman olarak görev yapan Muratça d'Ohsson²⁸ iki devlet arasında uzmanların getirilmesine yardımcı oldu. Aralık 1794'te d'Ohsson, İsveç'in mühendis ve uzman gemi inşacılarını İstanbul'da göndermeye karar verdiğini bildirdi²⁹. Mühendis Rode ve beraberindeki on kişiden oluşan heyet 7 Haziran 1795'te İstanbul'a geldiler. Aralarında iki de tercüman bulunan bu uzmanlar grubunun isimleri başta Rhode olmak üzere Klintberg, Kihlberg, Schantz, Minthen, Weidenhielm, Hörling, Malmen, Carlstrand, Hallen, Liljogren, Löngren, Elmström idi. Bu heyette gemi inşa mühendisleri ve donanma subayları bulunuyordu³⁰. İlk iş olarak tersanede arazi keşfi yaparak havuz inşası için uygun yer aramaya koyuldular³¹. Diğer bir İsveçli uz-

27 İdris Bostan, «Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri, Tersanede Büyük Havuz İnşası, 1794-1800», 150. Yılında Tanzimat, İstanbul 1992, s. 69-90.

28 D'Ohsson'un Osmanlı Devleti hizmetindeki faaliyetleri konusunda geniş bilgi için bk. Kemal Beydilli, «Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)», Tarih Dergisi, 34, İstanbul 1984, s. 247-314.

29 Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan İsveçli uzmanlar konusunda İsveç dilinde değerli bir araştırma bulunmaktadır. T. J. Rrne, «Svenskt-Turkist Vapenbrödraskap», Kapital 8, Svenskarna I Osterlandet, Stockholm 1952, s. 92-103. Bu makaleden yararlanmanı sağlayan Danimarka'lı meslekdaşım Dan Andersen'a teşekkürü bir borç bilirim.

30 Cevdet Bahriye; nr. 1204; HH. nr. 56923.

31 HH, nr. 4587.

man grubu da Rodos'ta üç anbarlı bir kalyon inşası için çalışmaya başladı³².

Havuz'un inşası konusunda Fransız ve İsveçli uzmanların görüşleri farklı idi. İsveçli uzmanlar karada. Fransız uzmanlar denizde havuz yapılmasını teklif ediyorlardı. Bunun üzerine onlardan kendi görüşlerini isbat edecek mahiyette geniş raporlar hazırlamaları ve düşüncelerini Osmanlı uzmanları huzurunda açıklamaları istendi. Yapılan görüşmelerde İsveçli mühendis heyetinin teklifleri uygun görüldü³³. Altı aylık bir deneme çalışmalarından sonra 1797 Şubatında başlayan havuz inşası 1800 Mayıs'da tamamlandı. Bu sürede İsveç'ten yeni uzmanlar geldi. Ayrıca Rode'ye yardımcı olmak üzere İsveç'ten mühendis Lakos getirildi³⁴. Rode tersanede havuz inşası için mücadele aldıktan sonra kendisine yardımcı olmak üzere İsveç'ten yardımcı istedi. Onun bu girişimi Osmanlı devlet adamları tarafından ona olan güvenin sarsılmasına sebep oldu ise de bunun hastalanma gibi özel bir durum karşısında işlerin aksamaması maksadına matuf olduğunun anlaşılması üzerine mani olunmadı³⁵. Bununla beraber Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın Fransa'dan havuz mühendisi getirmeye teşebbüs ettiği görülmektedir. Küçük Hüseyin Paşa, Tolun tersanesindeki kuru havuzu inşa eden Grognard'ın getirilmesini istediği halde onun yardımcısı olan oğlu Tussen Dumen geldi. Fransız gemi inşa mimarı Brun, Tussen'in Tolun'daki havuzda babası ile beraber çalıştığını ve yetmiş bir uzman olduğunu söylemesi üzerine ona da maaş bağlanması emredildi³⁶. Havuz inşasının tamamen İsveçliler'e bırakılması üzerine Fransız Tussen

32 Bunlar 12 kişilik bir heyet idi (Cevdet-Bahriye, nr. 9869, 889).

33 Yapılan müzakereler ve alınan kararlar konusunda geniş bilgi için bk. Bostan, *Aynı makale*, s. 72-73.

34 Bostan, *Aynı makale*, s. 73-76. 1211-1218 seneleri arasında havuz hizmetinde mühendis vekili olarak 150 gurus maaş alan Lakos'un (Cevdet-Bahriye, nr. 2190, 10824, 906, 5801, 1520, 4451; AE-Selim III, nr. 5264) Ramazan 1218 (Aralık 1803)'den itibaren yetersiz ve tersanede çalışmasının lüzumsuz olduğu mühendis Rode'nin de desteklemesi ile kabul edilmiş ve işine son verilmiştir (Cevdet-Bahriye, nr. 1417, 5264).

35 Bostan, *Aynı makale*, s. 74.

36 Bu konuda sâdir olan Hatt-ı Hümayun'da «Çünkü böyledir bu mimarın dahî elden çıkması câiz değildir. Mâhiye ta'yin olunup İsveçlü'ye refik olup bilece yapsunlar» denilmektedir (HH, nr. 10258).

Dumen de aslında havuz mühendisi olmasına rağmen İstanbul'dan uzaklaştırılarak Rodos limanının derinleştirilmesinde çalıştırılmak üzere Mart 1797'de Rodos'a gönderildi³⁷. Ancak bir süre sonra orada bir işe yaramadığı ve İstanbul'a aldırılmasının daha uygun olacağı haberi geldi³⁸.

Tersanede büyük havuz inşası meselesi Fransız ve İsveçli uzmanlar arasında rekabet konusu oldu. Hatta projeyi İsveçlilerin kazanması ile iki grup arasındaki soğukluk daha da arttı³⁹. Fransızlar eskiye dayanan dostlukları sayesinde sağladıkları avantajla Osmanlı Devleti hizmetine girmişler ve gemi inşasında çalışmışlardı. İsveçli uzmanlar ise havuz inşası projesi yanında gemi inşası ile de uğraştılar ve Osmanlı Bahriyesini modernleştirmeye gayret ettiler.

Havuz inşasında görevli olan İsveçli uzmanlardan bir kısmı, havuzun tamamlanmasından sonra İsveç'e dönmek istediklerinden 1800 senesinde kendilerine ikibiner kuruş harcırah verilerek ülkelerine dönmelerine izin verildi. Bundan sonraki dönemde mühendis Rode'nin maiyyetinde sadece bir tercümanın kaldığı ve diğerlerinin de İsveç'e döndüğü anlaşılmaktadır. Kendisine yardımcı olarak getirtmiş olduğu Lakos'un görevine de 1804'de son verildi. Mühendis Rode ise 1806'da hala Osmanlı Devletindeki hizmetinde idi ve bu görevini 1811'de ölümüne kadar sürdürdü⁴⁰.

Osmanlı Bahriyesi hizmetinde çalışan diğer yabancı uzmanlar arasında Cenevizli demirci Yakomi ile Venedikli marangoz Yozop uzun yıllar gerek tersanede ve gerekse Rodos'ta inşa edilen kalyonlarda çalışmışlardı⁴¹.

37 24 Ramazan 1211/23 Mart 1797 tarihli buyuruldu ile Tussen'in Rodos'a gönderilmesi uygun görüldü (Cevdet-Bahriye, nr. 886, 7716). Rodos limanının derinleştirilmesi ile ilgili 10 Rebi'ülevvel 1212/2 Eylül 1797 tarihli Rodos mutasarrıfı Murâbitzâde Hasan Kapudan'a gönderilen hüküm: Cevdet-Bahriye, nr. 12232

38 Nisan 1798 tarihli Kapudan Paşa'nın takriri: Cevdet Bahriye, nr. 12624.

39 İki devlet tebeası arasındaki soğukluğun Osmanlı devlet adamları tarafından da tesbit edildiği, iki grup arasındaki ihtilafı artıracak işler yapılmaması konusundaki ikazlarından anlaşılmaktadır (Cevdet-Hariciye, nr. 4411).

40 Arne, *Aynı makale*, s. 103.

41 26 Zilka'de 1210/2 Haziran 1796 tarihli buyuruidu ile her ikisine 80'şer gurus maaş verilmesi uygun görülmüş (Cevdet-Bahriye, nr. 1124, 1638), Mu-

Osmanlı Bahriyesini geliştirmek amacıyla İngiltere teknolojisinden de yararlanılmak istendiği 1205 (1791)'de satın alınan iki İngiliz firkateyninden anlaşılmaktadır⁴². Ayrıca gemi mühendisi bakımından istivade etmek için de teşebbüste bulunulmuş ve 1210 (1795)'da getirilen Danel adlı mühendis birkaç ay çalışmış ise de işe yaramadığı düşüncesi ile geri gönderilmiştir⁴³.

Fransız ve İsveçlilerin özellikle gemi inşasında ve tersânenin geliştirilmesinde gösterdikleri gayretler önemli sonuçlar alınmasını sağlamıştır. Ayrıca kara ve deniz mühendishânelerinde yetişen Osmanlı mimar ve mühendisler teknolojideki bu yeni tarzı süratle benimseyerek aynı tekniklerle gemi inşâ etmeye devam ettiler. Nitekim, 1793-1797 yılları arasında Osmanlı mimarlarından Ahmed Hoca, İsmail Kalfa, Molla Mustafa, Nevsim Kalfa, Nikola Kalfa ve Dimitri Kalfa gibi Osmanlı mimarlarından bazıları yabancı uzmanların nezaretinde gemi inşâ ettiler⁴⁴.

BELGELER

I

Sahh

Telhis mücebince Başmuhâsebe'ye kayd ve sûreti verilmek buyuruldu. 17 Rebi'ülâhır 1199.

Arz-ı bendeleridir ki,

Bundan akdem Françe Devleti tarafından tevârüd edüp Tersâne-i Âmirede istihdâm olunan kalyon kalfaları ve birer nefer

harrem 1216/Mayıs 1805'den itibaren Yakomî'nin aylığına 20 gurus zam yapılarak 100 gurus olmuş (Cevdet-Bahriye, nr. 2523) ve bu durum Rebi'ülâhır 1218/Temmuz 1803'e kadar devam etmiştir (Cevdet-Bahriye, 2478, 8098, 1534).

42 BOA, Bâb-ı Defteri, Başmuhasebe, Tersane Emîni (D.BŞM.TRE), nr. 15209, 15211.

43 Mühendis Daniel'e aylık 400 gurus maaş ödenmişti (Cevdet-Bahriye, nr. 8082).

44 Karal, *Osmanlı Bahriyesi*, s. 206-209. Yabancı uzmanlar ve onların yetiştirdiği Türk mimarlarla ilgili olarak ayrıca bk. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de yapılan İslahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s. 49-50.

marangoz ve burgucu amelelerinin şehriyeleri tertib ve mâh be-mâh i'tâ olunu gelüp ancak mersûmünün vürûdlarından onbeş gün sonra bir nefer direkçi ustası dahi vârid ve cümle ile ma'an müstahdem olup henüz mâhiyesi tertib ve ta'yin olunmadığı ihbâr ve inhâ olunmağla direkçi mersûma dahi burgucununun şehriyesi mikdâr aylık ta'yin ve tertib olunmak bâbında sâdir olan fermân-ı âlileri mücebince derkenâra havâle olundukda ber-vech-i muharrer Françe Devleti tarafından gelüp Tersâne-i Âmire ve Hasköy Kârhanesinde ba'zı hıdemât-ı mühimmede istihdâm olunan kalyon kalfaları ve sür'at top ustası şehriyelerinden ma'dâ iki nefer burgucu ve marangoz ustalarının dahi beherine altmışar gurusdan şehriye ta'yin ve sene-i sâbika gurre-i şevvalinden i'tibâr ile mâh be-mâh Tersâne-i Âmire Emîni tarafından verülüp aylık hesabına mahsûb olmak üzere sûret verilmiş olduğu Başmuhâsebeden derkenâr olunmuşdur. Ma'lûm-ı devletleri buyruldukda sâdir olan fermân-ı âlileri ve derkenârı mücebince direkçi ustası mersûma dahi işbu sene-i mubâreke Rebi'ülâhiresinden i'tibâr ile şehriye altmış gurus emîn-i mûmâleyh tarafından verilmek üzere Başmuhâsebe'ye kayd ve sûreti i'tâ olunmak bâbında fermân devletlü, sa'âdetlü Sultânım hazretlerindedir. Sûret dâde.

Fi 21 Rebi'ülâhır 1199.

(Cevdet-Bahriye, nr. 10778)

II

Fi 25 Rebi'ülevvel 1209

İzzetlü Tersâne-i Âmire Emîni,

Bu def'a hidmet-i Devlet-i Aliyyede istihdâm olunmak üzere İsveç cânibinden tevârüd eden çend nefer ofiçiyal ve ma'iyetlerine terfi olunan bâz ofiçiyal ta'bir olunur avene ve tebe'aları İsveç Devleti'nde donanma baş kapudanı olan Şampon? nâm amiralin müntehabları ve içlerinden ba'zıları kendü terbiyet-kerdeleri idüğü, İsveç başvekili tarafından Âsitâne-i Sa'âdet'de mukim İsveç elçisi dâ'ilerine tevârüd eden evrâkda muharrer olup amiral-i mûmâleyh fûnûn-ı hendesiye ve mimâriyede sâhib-i yed-i tûlâ ve umûr-ı donanmaya müteferri' kâffe-i ahvâle bi-dakâyikihâ vâkıf ve âşinâ olmak üzere cemî' Avrupa'da kesb-i etemm-i şöhret ve bâhusûs fenn-i inşâ-yı sûfüne bir sûret-i cedide ihtirâ'ına muvaffak

olmağla nihâyet ilim ve kemâline İngilterelü dahi ser-fürü perde-i teslimiyyet olduklarını ve Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâmın mesâlih-i mülkiyesi İsveç Devleti'nin vücûhla mültezimi olmağla amiral-i mûmâileyhe intihâb etdirilüp irsâl olunan mârrû'z-zikr ofiçiyal ve aveneleri her biri vâkîf olduğu fennini bildiği vech üzre icrâya me'zûn ve murahas olacak olur ise ahd-i karîbde donanma-yı hümâyûn bir vefk-i dil-hâh müceddeden kesb-i kuvvet ve i'tibâr edeceği zâhir olmağla mersûmûn i'tinâdnâme ile istihdâm buyurulmak lâzımeden idüğünü ihtâr ve iş'ara elçi-i mûmâileyh dâ'ileri başvekil-i mûmâileyhden me'mûr olduğunu ve mersûmûndan Mînten ve Sanic ve Vindenahem nâm üç nefer kimesneler ليوتيان ofiçiyali olup i'mâl ve tanzim-i sũfüne mahsûs olmalarıyla tez elden hidmetlerine müdâvemet eylemeleriçün donanma-yı hümâyûna irsâlleri iktizâ eylediğinden başka vezîr-i mûkerrem Kapudan Paşa Hazretlerinin dahi matlûbı idüğü donanma-yı hümâyûnun bi'l-yûmni ve'l-ikbâl azîmeti gûnâ cânib-i müşârunileyhden ifâde olunmuş mevâdden idüğünü ve mersûmûnun ber-minvâl-i muharrer donanma-yı hümâyûna irsâlleri istisvâb buyurulur ise Malmen ve Feribri? nâm iki nefer ki biri donanma topçusu ve diğeri gemi donatıcı üstâdları olmağla bunların dahi tefrikan tesbilleri lâzım geleceğini ve Rode nâm havz mi'mârıyla Kilgern nâm sefine mi'mârı her biri ma'iyyetinde olan ikişer nefer tebe'alarıyla Âsî-tâne-i Sa'det'e terfik olunmak iktizâ eylediğine nazaren hidemât-ı me'mûrelerini icrâya medâr-ı sühûlet olmak üzere Tersâne-i Âmire kurbunda bir mahall-i münâsibde iskânları emrine himmet buyurulmasını İsveç baş tercüman Muratça kulları şifâhen taktır eder.

(Hatt-ı Hümâyûn, nr. 56923)

III

İzzetlü Defterdâr Efendi

Mücebince iktizâ-yı nizâmına mübâderet eylesin deyü buyuruldu. 17 Rebî'ülevvel sene [1]214.

Tersâne-i Âmire'de müstahdem Françelü Beyzâde mühendis Brun nezd-i çâkerâneme gelüp cânib-i Devlet-i Aliyye'den gördü-

ğü ikrâm ve inâyetden egerçi müteşekkir olup ancak yine Tersâne-i Âmire'de müstahdem Françelü üstâdları her akşam evlerine gitmezden evvel kendüye gelüp sayf u şitâ bir saat münfek olmayarak küllü yevm sabahdan ahşama dek hizmetde bulduklarından ve sâir mahallerde müstahdem Françelüler bir günde birkaç saat ancak hizmetde bulunup gördükleri iş meydanda yoğiken müstevfi mâhiye ile mûkerrem olarak kayd-ı zarûretten vâreste olduklarından ve bunların mâhiye-i mu'ayyeneleri me'kûlât ve meşrûbâtlarına kifâyet eylemeyüp mübtelâ-yı müzâyaka olduklarından bahs ile istihâm eylediklerini savb-ı çâkerâneme inhâ etmekle hidemât-ı sâirede bulunan Françelüler buldukları hidmete geç gelüp ahşama birkaç saat kalarak dağıldıkları âşikâr ve bunlar hergün sabahdan ahşama dek amele-i sâire ile Tersâne-i Âmire'de hizmet-i lâzımelerinde bulunarak iş gördükleri ve sâir mahallerde işleyenlere nazaren hizmetleri kesir ve maaşları kalil olduğu zâhir ve bedidâr ve birkaç seneden berü Tersâne-i Âmire'de inşâ olunan sefâyin mühendis-i merkûm Beyzâde Brun ma'rifetiyle inşâ olunduğundan gayri taşra mahallerde yapılan mecmû' kalyon ve firkateynlerin resimleri ve endâzeleri mersûm ma'rifetiyle yapıldığından mecmû' sefâyin-i hümâyûnun hendese ve inşâsı maddelerine nezâret ve dikkatle leyl u nehâr müstahdem olarak mesbûku'l-hademe olup bu def'a dahi yine mersûm ma'rifetiyle müceddeden kurulan altmışüç arşun kalyon dahi bi-avnihi te'âlâ bu sene-i mübâreke Ramazanına dek tekml ve deryâya tenzil olunmak levâzımı istihzâr olunup her biri vücûhla şâyân-ı ikrâm u inâyet olduklarına binâen emr-i maaşda kayd-ı zarûretten tahlis ve şevkle hizmet eylemeğe tergîb u tahrîs için sâlifü'z-zikr müstahdem Françelülerin esâmilerini ve mâhiye-i kadimelerini mübeyyin ve istihkaklarına göre mâhiyelerine zamm iktizâ edenlere birer mikdâr meblağ zammiyle terkîm olunan defteri işbu taktırir-i çâkerâneme mevzû'an takdîm-i hâkpâ-yı sâimleri kılınmıştır. Manzûr-ı âlileri buyuruldukda defter-i mezkûr Başmuhâsebe'ye kayd ve ber-müceb-i defter mâhiyeleri itâ buyurulmak muvâfık-ı irâde-i sâimleri ise emr u fermân devletlü inâyetlü sultânım hazretlerininindir.

(Cevdet-Bahriye, nr. 2294)

IV

Kapudan Paşa kullarının kâimesidir.

Mersûm mimar Benuva'nın mâhiyesi müşârünileyh bendelerinin tahriri vechile tanzim ve senedi cânib-i müşârünileyhe tesyir ile mimar-ı mersûm dahî müşârünileyhin matlûbu üzre tarafına irsâl ve Brun Beyzâde misillü bir tarafa gitmeğe temâyül etmemek üzre gözedilmesi iktizâ edenlere tenbih ve re'âyâ maddesi dahî Reis Efendi kulları ma'rifetiyle iktizâsına göre Rusya elçisine ifâde ve tefhîm olunacağı karîn-i ilm-i âlem-şumûl-ı hidivâneleri buyuruldukda emr u fermân men-lehü'l-emr efendimiz hazretlerindir.

Devletlü, sa'âdetlü, re'fetlü, âtîfetlü, kerimü's-şiyem Sultânım hazretleri

Taşra mahallerde kurulacak sefâyin maddesine dâir bundan mukaddemce takdîm-i pişgâh-ı sâmilere kılınan arızamızın hulâsası sa'âdetlü Tersâne-i Âmire Emîni Efendi bendelerine havâle ve sefâyin-i mezkûrenin endâze ve resimleri Brun Beyzâde ma'rifetiyle tanzim ve tersim olunmak fermân buyurulmaktan nâşi efendi-i mûmâileyh bendeleri sudûr eden irâde-i aliyyeyi kendüye ifâde ve tefhîm için Beyzâde-i mersûmu alup yanına getürmesini mersûmun tercümanına tenbih eyledikde mersûm Brun'un bir kıt'a Rusyalu firkateynine eşyâsını tahmil ve kendüsi dahî süvâr olup Büyükdere'den kalkup azîmet eylediğini tercüman-ı mersûm ihbâr etmekle mühendis-i mersûmun Rusya'ya azîmetinden bahisle sefâyin-i mezkûrenin resimleri ve endâzeleri el-yevm Tersâne-i Âmire'de müstahdem olan mimar Benuva ma'rifetiyle tersim ve tanzim olunmak husûsunu Efendi-i mûmâileyh bendeleri bir kıt'a kâimesiyle sû-yı senâveriden istizân eder. Bundan mukaddem Rusyalu'nun amiral Ochakov maiyyetiyle Akdeniz'de olan sefinelerinden Bahr-i Siyah'a avded eden çend kıt'a teknelerden bir kıt'ası Boğaz'dan mürûrunda bundan birkaç sene mukaddem Akdeniz'de geşt u güzâr eylediğim kırlangıçda istihdâm olunan İpsara re'âyâsından çend nefer mahâretlü reisler sefine-i merkûmede olduklarından mersûmlar savb-ı senâveriye gelüp donanmalara dâir ba'zı keyfiyet ve kendülerinin Rusya teknesinde bulunmalarına bâis-i hâlet mersûmlardan suâl olundukda Kapudâne Bey ile

amiral Ochakov bi'l-ittifâk Akdeniz'de geşt ü güzârları esnâda Kapudâne Bey maiyyetinde olan sefâyin-i hümâyûn orsa ve pupa seyr u hareketlerinde Rusya sefinelerine tefavvuk edüp sūfûn-i hümâyûnun bir volta ile tayy-ı menâzil eylediği mahalle Rusya tekneleri birkaç volta ile vâsil olduklarından Amiral-i mersûm Osmanlı teknelerinin resm ve hünerini gâyet tahsin ve bu gemiler mühendis Brun Beyzâde'nin endâzesiyle yapıldığını tashih? edüp bu hengâmda mühendis-i mersûm cânib-i Devlet-i Aliyye'den gâlibâ müstaskil olduğundan mersûmun Rusya Devletine gitmesicün Amiral-i mersûmun kağıdı olmak gerekdir deyü hufyeten takrir ve kendüleri yedlerine Rusyalu tarafından patente verildiğini ve sefine-i merkûmda ofiçiyallık ve kapudanlık hizmetinde olduklarını ihbâr etmişler idi. Rusya tekneleri Bahr-i Siyah'dan Akdeniz'e ve Akdeniz'den Bahr-i Siyah'a gelüp gitdikçe adalara uğrayup re'âyâyı saltanat-ı seniyyeden beğendikleri işe yarayan rüesâ ve melâhları teknelerine almakdan hâli değillerdir. Bâ-husûs mühendis-i mersûm Brun altı-yedi seneden berü Devlet-i Aliyye'nin mâhiyelü Tersâne hademesinden olup kendüye izin verilmek misillü hâlet tekevvün etmemişken mersûm kızlarını Rusya elçisi himâyetinde olarak birağup kendüsü Rusyalu tarafından celb olunmak Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde hulûs ve safvet üzre derkâr olan revâbit-ı musâvât ve muvâlâta mugâyir ve karargîr olan ittifâk ve ittihâd muâhedesine münâfi olmağla muhlisleri zikr olunan Moskov teknesinde blduğum Devlet-i Aliyye re'âyâsından ber-muktezâ-yı şurût-ı mu'âhede egerçi tevkif eder idim. Lâkin ber-muktezâ-yı vakt u hâl kil u kâle müeddi bir keyfiyet olacağından zarûri hazm ve ihtiyâta ri'âyet olunmağla husûs-ı merkûm iktizâsına göre Deraliyye'de mukim Rusya Devleti elçisine resmen taraf-ı sâmilere ifâde ve tebyin ve el-hâletü hâzihî Tersâne-i Âmire'de müstahdem mimar Benuva kalfa ma'rifetlü ve mütefennin ve mesbûku'l-hademe bir sâdik kulları olduğundan inşâlarına irâde-i aliyye müte'allık olan sefâyinin endâzeleri ve resimleri mersûm Benuva ma'rifetiyle tanzim ve tersim etdirilmek tasvib olunup ba'zı vesâyâ-yı lâzime lisâne ifâde ve tefhîm olunmak için mimar-ı mersûmun savb-ı senâveriye gönderilmesi mûmâileyh Tersâne Emîni Efendi bendelerine tahrir olunmağla ancak mersûm Benuva Brun Beyzâde'nin dest-i yemini mesâbesinde olup mersûm yanında olmadıkça bir işe yaramayacağı hasebiy-

le mersûm Benuva'yı dahi bir takrib Rusya'ya celb eylemek dâ'iyesinde olacakları iclâ-yı bedihîyyâtdandır. Mersûm Benuva dahi elden çıkarılmak lâzım gelür ise Tersâne-i Âmire'de istihdâma şâyân mimar olmayup behe-mahal mersûmun gözedilmesi ve refâh-ı hâlini istihsâl lâzımeden olmağla mersûmun muayyen olan mâhiyesi müstevfi olmadığından mâhiyesinin zammı hıdemât-ı celile-i pâdişâhi reviiyyetinde teşvik ve tergibini mûcib olacağı muhtâc-ı beyân olmamağla mersûmun muayyen olan mâhiyesinin kaydı terkîn ve Brun Beyzâde'nin mâhiyesi bi-aynihâ mersûma ta'yîn ve iktizâ eden senedi tanzim etdirilüp mersûm Benuva'nın yedine i'tâ ve tatyübü'l-hatır olunmak için sened-i mezkûrun savb-ı senâveriye irsâli husûsuna himmet-i celile-i müşirâneleri masrûf ve mebzûl buyurulmak ümniyesiyle arıza-i hulûs-nümâ terkîm ve firistâde piş-gâh-ı lâzımü'l-kerimileri kılındı. İnşâallâhu te'âlâ ledâ sa'dü'l-vusûl ol-bâbda fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerininindir. Fî 16 Z[ıhicce] sene 214.

Hüseyin

Metn-i kâimemizde tahrir olunduğu üzere mersûm Benuva'yı beş-on günlük işini iktizâ edenlere ta'rif tavsiye eyledikten sonra ta'yîn olunan Kemiksiz Mustafa Çavuş'a teslimen serian tarafımıza irsâle himmet buyurmaları me'mûldür. Ancak bu tahrirâtımız karadan tatar ile irsâl ve gerek Mustafa Çavuş ve gerek Eğriboz'a gidecek mühimmâta ta'yîn olunan Zeybek? Hasan Çavuş denizden gönderilmekle keyfiyyet ma'lûm-ı sa'âdetleri buyuruldukdâ çavuşân-ı merkûmân vâsıl oluncaya dek mersûm Benuva'yı ihzâr ve mühummat-ı merkûmeyi dahi izhâr eylemesiçün Liman reisi Ahmed Kapudan'a tenbih edüp merkûm Mustafa Çavuş vusûlünde hemen eğlendirmeyüp Benuva'yı teslim ve irsâle himmet buyurmaları me'mûldür.

Hüseyin

(Hatt-ı Hümâyûn, nr. 4503)